

ДО ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається проблема вивчення української літератури в старшій профільній школі на основі диференційованого підходу з використанням спеціальних і факультативних курсів.

Ключові слова: *профільне навчання, диференціація, спеціальні й факультативні курси з літератури.*

Загальною тенденцією розвитку сучасної старшої школи є її орієнтація на широку диференціацію, варіативність, багатoproфільність, інтеграцію загальної і допрофесійної освіти. Профільне навчання як вид диференційованого навчання передбачає врахування освітніх потреб, нахилів та здібностей учнів і створення умов для навчання старшокласників відповідно до їхнього професійного самовизначення, що забезпечується шляхом змін у меті, змісті та структурі організації навчання.

Диференціація навчання є одним із основних організаційних принципів середньої загальноосвітньої школи у більшості розвинених країн світу. По-перше, вона є виявом демократичних інтенцій соціуму, по-друге, дозволяє краще задовольнити запити та потреби кожного індивідуума в процесі навчання. Крім того, майже у всіх країнах світу у педагогічній науці пріоритетним є технологічний підхід, який вважається реальним утіленням принципу системності в освіті (Г. Селевко).

Моніторинг стану розробленості проблеми профільної освіти в країнах далекого та ближнього зарубіжжя свідчить про те, що одним із важливих шляхів реалізації концепції диференційованого навчання є уведення спеціальних і факультативних курсів із конкретних навчальних предметів. Це є реалізацією елективного принципу організації освіти, який полягає в тому,

що лише частина предметів є обов'язковою, а решта – обирається учнями з числа рекомендованих для навчання або для того чи іншого профілю. «Елективний принцип застосовується в середній і вищій школі багатьох країн і особливо в США, а з 1991 року – в Україні» [2; с. 172]. Так, у навчальних закладах США учень має право доповнити ядро основних навчальних дисциплін («ядерний курикулум», близько 40-60 % усього навчального часу) предметами за вибором: спеціальними (облігаторними) і факультативними курсами. Іноді навіть запроваджується система «індивідуальних траєкторій навчання» або «рейсового навчання», коли кожен учень сам обирає для себе перелік спеціальних і факультативних курсів, які входять до його документа про освіту нарівні з обов'язковими.

У Російській Федерації з 1991 року теж широко застосовується елективний принцип навчання. Зокрема, Міністерством освіти РФ та Російською академією освіти організовано роботу щодо забезпечення викладання елективних курсів, а також їх навчально-методичного забезпечення. Технології розвивального навчання розроблені Д. Ельконіним, В. Давидовим, особистісно зорієнтоване навчання – А. Плигіним та А. Хуторським, індивідуалізованого навчання – В. Шадрико, культурологічного підходу до вивчення літератури – В. Доманським та ін.

Подібні тенденції спостерігаються і в Україні. Так, останнім часом інтенсивно переглядалися Типові навчальні плани середніх начальних закладів (як загальноосвітніх, так і спеціалізованих) щодо збільшення кількості навчального часу. Це робилося зокрема шляхом використання «резервного часу» в навчальних програмах із різних дисциплін, у т.ч. української та зарубіжної літератур (до 10 % від загальної кількості). Але практичний досвід переконує, що одним із основних шляхів реалізації елективного принципу навчання є запровадження курсів за вибором.

В Україні проводяться дослідження з проблем профільної освіти. У працях сучасних науковців представлено загальний аналіз проблеми профільного навчання (О. Савченко, Н. Бібік, В. Кизенко,

Л. Липова), окреслено особливості вивчення літератури в умовах профілізації (З. Шевченко, В. Шуляр, Ю. Ковбасенко). Однак, на сьогодні поки що відсутня цілісна концепція вивчення літератури як профільного предмета, тому допускаємо можливість висловити власне розуміння специфіки профільного викладання літератури.

Мета профільного навчання – забезпечення можливостей для рівного доступу учнівської молоді до здобуття загальноосвітньої профільної та початкової допрофільної підготовки, неперервної освіти впродовж усього життя, виховання особистості, здатної до самореалізації, професійного зростання й мобільності в умовах реформування сучасного суспільства [3]. Профільне навчання спрямоване на набуття старшокласниками навичок самостійної науково-практичної, дослідницько-пошукової діяльності, на розвиток їхніх інтелектуальних, психічних, творчих, моральних, фізичних, соціальних якостей, прагнення до саморозвитку та самоосвіти.

Для забезпечення профільного навчання розроблено Типові навчальні плани, які дають змогу залежно від потреб учнів комплектувати старші класи за основними напрямками, за якими визначаються різноманітні навчальні профілі.

Правильному (об'єктивному) вибору адекватного профілю навчання для кожної дитини з урахуванням її здібностей і професійних інтересів багато в чому сприяє налагоджена система профорієнтаційної роботи в школі у співпраці психолога, учителів, батьків. Головною умовою успішного професійного самовизначення є повноцінний психічний і особистісний розвиток дитини, сформованість її мотиваційно-потребнісної сфери, наявність розвинутих інтересів, здібностей, достатній рівень самосвідомості. Тому робота з підготовки до вибору учнями профілю навчання є органічною частиною всього навчально-виховного процесу. Так, активне професійне самовизначення учня в старшій школі є результатом успішної оптимізації навчальних шкільних програм і системної профорієнтаційної роботи в середній школі. Розвивальна профорієнтаційна робота в сукупності виховних і освітніх впливів розвиває в учнів здатність усвідомлено приймати рішення,

які стосуються професійної діяльності, з огляду на свої схильності, знання, смаки, інтереси. Врахування власних здібностей у виборі профілю навчання в старшій школі є найбільш актуальним.

Дослідження здібностей учня являє собою аналіз і вимірювання спеціальних, інтелектуальних, творчих досягнень його психічної діяльності. Розвиток особистості дитини тісно пов'язаний як з формуючим впливом її найближчого соціального оточення (батьків, друзів, однокласників), так і з ендогенними (біологічними, генетичними) факторами. Передбачається, що формування здібностей відбувається на основі задатків, таких індивідуально-психологічних особливостей людини, що дають змогу ефективно виконувати певний вид діяльності.

Вивчення конкретно-психологічних характеристик різних здібностей дає змогу виділити загальні якості особистості, що відповідають вимогам не одного, а багатьох видів діяльності (інтелект), і спеціальні якості, що відповідають більш вузькому колу вимог цієї діяльності. Достатній рівень розвитку загальних інтелектуальних здібностей забезпечує успішність навчання за традиційними шкільними профілями: гуманітарним, фізико-математичним, природничим. Таким чином, є реальні підстави для спрямованого розвитку здібностей дітей в умовах спеціально організованого навчання. Мова йде про своєчасне розкриття природного потенціалу дитини як у системі дошкільного виховання і навчання, позашкільного навчання, так і в загальноосвітній школі.

Щоб говорити напевно про наявність у дитини задатків до тієї або іншої діяльності, необхідно дати їй можливість виявити себе в ній. Виправдовують себе організація факультативної, гурткової роботи, розробка поглиблених програм із предметів. Таке навчання має бути допрофільним і припускати вільний вибір дитиною предмета із поглибленням, можливість змінювати поглиблений предмет, пробуючи свої сили, реалізуючи природний потенціал.

Так як основна мета допрофільної підготовки – не добір у профільні класи, а допомога учням в усвідомленому виборі того чи іншого профілю (а

вона може бути здійснена лише шляхом надання їм можливості для вивчення широкого спектра курсів, щоб максимально виявити здібності, потрібні для того чи іншого напрямку діяльності), то допрофільну підготовку варто здійснювати через поглиблене вивчення предмета, введення елективних курсів (тобто курсів за вибором), предметних гуртків, науково-дослідницьку роботу в Малій академії наук, учнівські предметні олімпіади, творчі конкурси.

Програмовий матеріал повинен містити кілька рівнів: достатній і більш широкий. Стійкий інтерес до профільного предмета виникає тоді, коли учень відчує свою компетентність у ньому. Цьому сприяє успіх, що підкріплює стимул до навчальних досягнень, а не тривалість або глибина засвоєння предмета. Таким чином, ранній розвиток задатків і здібностей без шкоди здоров'ю спрямований не на збільшення обсягу знань, а швидше на розвиток і тренування психічних функцій, що відповідають за успішне засвоєння знань за цим профілем.

У Концепції профільної освіти зазначено, що профільність визначається як доборою предметів, так і їх змістом. То ж зміст предмету українська література повинен відрізнятися у класах різного профілю. Цього вимагає як Концепція, так і сама сутність профілізації. Зрозуміло, що різною є і кількість годин на вивчення цього предмету в класах різних профілів.

Філологічний профіль, на відміну від інших, має значно ширше завдання: створити оптимальні умови для загальнокультурного, морального, естетичного розвитку особистості. Одним випускникам це допоможе самовизначитись, іншим – глибше прилучитися до гуманітарної культури, що необхідно для кожної людини в суспільстві.

Філологічний профіль передбачає поглиблене вивчення літератури з орієнтацією її змісту на майбутню професію. Відповідно можна визначити такі особливості:

- ґрунтовніший, «витонченіший» підхід до аналізу й інтерпретації художнього твору (поряд із традиційними шляхами аналізу:

пообразним, проблемно-тематичним, «слідом за автором», – значно ширше, ніж у інших профілях, застосовуються компаративний, інтертекстуальний, структурно-стильовий та інші);

- ширше й глибше репрезентуватимуться літературознавчі терміни й поняття;
- детальніше робитимуться огляди літературних епох, напрямів, стилів тощо;
- глибшим буде розгляд взаємозв'язку літературних та інших (живопис, музика) мистецьких явищ, однак викладання літератури в культурологічному контексті в усіх типах профільної школи повинно відбуватися з обов'язковим збереженням домінуючої ролі літератури на тлі інших видів мистецтва;
- ширшим буде розгляд «бнавколо літературного контексту» (епістолярію письменників, їхніх мемуарів тощо);
- глибше вивчатимуться біографічні відомості про письменників.

Окрім того, з метою професійної орієнтації учнів варто організовувати зустрічі з представниками філологічних професій (філолог, викладач, учитель, журналіст, диктор радіо/телебачення, редактор, коректор, перекладач, письменник, працівник прес-служби тощо), усвідомлення специфіки їхньої роботи. Завдяки таким заходам дещо конкретнішого сенсу можуть набувати теми зі шкільної програми.

Профільна філологічна освіта передбачає поглиблене опанування предметів відповідного напрямку, зокрема шляхом вивчення школярами курсів за вибором, основні функції яких полягають у поглибленні й розширенні змісту профільних предметів або забезпеченні профільної прикладної і початкової професійної спеціалізації навчання.

Курси за вибором поділяють на спецкурси та факультативи. Їх кількість має бути надлишковою з метою надання учневі можливості оптимального вибору. Часто вчителі-практики нехтують різницею між цими

поняттями. «Основні функції спецкурсів – це поглиблення та розширення змісту профільних предметів або забезпечення профільної прикладної та початкової професійної спеціалізації навчання. спецкурс створюються за рахунок варіативного компонента навчання» [1, с. 15]. Спецкурси мають допомогти учневі правильно визначити перспективи навчання. Спецкурси повинні бути забезпечені навчальними посібниками, посиланнями на веб-сайти; вони не повинні дублювати основні предмети державного компонента, а сприяти поглибленому вивченню профільних предметів, розвитку пізнавальних інтересів учнів, а надалі – й професійному самовизначенню. Спецкурси, призначені для класів філологічного профілю, можуть також вивчатися в класах зі спеціалізацією української, іноземної філології та комбінованими спеціалізаціями. Програма спецкурсу будується на основі типової навчальної програми. Факультативи можуть пропонуватися не тільки учням класів філологічного профілю, але й профілів нефілологічних та негуманітарних. На відміну від спеціальних курсів, зміст факультативів безпосередньо не пов'язаний із загальнообов'язковим навчальним змістом і обирається учнем для розширення його світогляду, ознайомлення з новими сферами знань і людської діяльності.

Сьогодні підхід до проведення спецкурсів та факультативів є досить демократичним: існує значна кількість варіантів програм (однак найчастіше не супроводжуються навчально-методичними комплектами); вчитель сам може скласти програму і працювати за нею після затвердження за відповідною процедурою. Настороженість викликає те, що часто вибір робить сам вчитель, орієнтуючись на свої напрацювання, а то і просто на власні смаки. В той же час реальні потреби учнів нехтуються, а таке викладання спецкурсу часто перетворюється на формальність.

Вивчення літератури на спеціальних курсах і факультативах сприятиме систематизації, узагальненню теоретико-літературних, історико-культурних і естетичних знань учнів, оскільки будь-яке явище мистецтва, в тому числі мистецтва слова, виникає на основі певних естетично-культурних традицій,

збагаченню читацького досвіду з цілеспрямованим формуванням аналітичних умінь у процесі вивчення художнього твору, вихованню естетичних смаків, підвищенню загальнокультурного рівня особистості.

Глибоке осягнення тексту художнього твору на уроках літератури та відвідання літературних курсів за вибором збагачують життєвий досвід учнів, що забезпечує вищі форми пізнання, пов'язані з абстрактним мисленням, сприяє становленню самосвідомості й світогляду духовно багатой особистості.

Список використаних джерел

1. Липова Л., Замаскіна П., Малишев В. Програми спецкурсів профільного навчання: дидактичні засади створення та експертиза // Практика управління закладами освіти. – 2008. – № 1. – с. 15
2. Педагогічний словник / За ред. Ярмаченка М. Д. – К. : Пед. думка, 2001. – С. 172.
3. Профільне навчання: Теорія і практика : Зб. наукових праць за матеріалами методологічного семінару АПН України. – К. : Пед. думка, 2006. – 200 с.

The article deals with the problem of the Ukrainian literature course studding in a profile school with the using of a special and faculty courses.

Key words: profile studying, special and faculty courses, differential, base.